

תוכנית התפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל הרך - תקציר

אחד האתגרים המרכזיים בחינוך במאה ה-21 קשור בצורך לסייע לילדים לחיות בעולם המשתנה במהירות ומצריך רמות גבוהות של תפקוד קוגניטיבי. בשנת 2016 הגדירה ועדת מומחים מהן המיומנויות המרכזיות להן יזדקקו ילדים במאה ה-21 (Slot, 2016): יצירתיות וחדשנות, חשיבה ביקורתית ופתרון בעיות, תקשורת, שיתופיות, גמישות והסתגלות, פתיחות להתנסויות וללמידה, יוזמה ואחריות, ויסות עצמי, יכולות חברתיות ובין-אישיות. מיומנויות אלה עשויות להוות בסיס להגדרת מטרות פדגוגיות מפורטות עבור ילדים בגיל הרך.

התוכנית ההתפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל הרך מיועדת למסגרות המשלבות חינוך וטיפול (educare) בגיל הרך, ומתבססת על תפיסה פילוסופית-חברתית לפיה קבלת טיפול וחינוך איכותיים היא זכות בסיסית שווה לכל הילדים כבני-אדם וכאזרחים בעלי זכויות בחברה.

מקובל להשתמש במונח "קוריקולום" בהתייחסות לתוכניות לימודים בכל הגילאים. כאן, המונח "קוריקולום" תורגם ל"תוכנית התפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל הרך" (להלן "תוכנית התפתחותית"), זאת מתוך רצון להשתמש בשפה העברית ולהתאים את המונח לאוכלוסיית היעד: תינוקות, פעוטות וילדים צעירים.

שנות החיים הראשונות הן תקופה ייחודית בהתפתחות האדם. מיום הלידה ובמהלך השנים הראשונות לחייו נבנים במוחו של הילד החיבורים והקשרים בין התאים בקצב מואץ, מהיר יותר מאשר בכל תקופה אחרת בחייו. הפעלה חוזרת של רשתות תאי עצב, באמצעות חוויות חוזרות ונשנות, מחזקת את הקשרים בין התאים במוחו של הילד, בעוד ששימוש מועט בקשרים אלה גורם להכחדתם. במהלך השנים הראשונות לחייו של הילד נבנית התשתית ללמידה העתידית שלו. כל עשייה חינוכית-טיפולית תואמת התפתחות במהלך תקופה זו היא בעלת פוטנציאל לאפשר לילד להתנסות, לחוות, לפתח קשרים חדשים במוחו ולחזק קשרים קיימים.

התפתחות ולמידה של תינוקות ופעוטות מבוססת ברובה על יחסים והיא תלויה הקשר: התמיכה של המבוגר המטפל בילד ואיכות האינטראקציה שלו עם הילד (בבית ובמסגרת החוץ-ביתית) הן קריטיות לגדילה וללמידה של תינוקות ופעוטות. המבוגר המטפל משמש מקור לתמיכה רגשית, להכלה ולביטחון עבורם, מי שמתווך בינם לבין סביבתם ובינם לבין עצמם כקבוצה, מהווה מודל עבורם, ותומך בלמידתם.

חשוב לציין, שהמאפיינים ההתפתחותיים של תינוקות ופעוטות שונים מאלה של ילדים בגיל הגן. ההבחנה בין תקופות הגיל קשורה להבדלים איכותיים ביכולות ההתפתחותיות של הילדים. לנוכח ההבדלים ההתפתחותיים הקיימים בין קבוצות הגיל, יש להתאים את התוכנית ההתפתחותית, את ההכשרה הפדגוגית ואת שיטות העבודה של אנשי המקצוע למאפייניה הייחודיים של כל תקופת גיל. התוכנית ההתפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל הרך מהווה תשתית לעשייה חינוכית-טיפולית עם גילאי לידה עד 50 חודשים, מתוך הבנה כי משחק, פעילות פרטנית ופעילות בקבוצות קטנות הם המתאימים ביותר לעשייה החינוכית בגילים אלו ומתוך ראיית הרצף בהתפתחותם של ילדים לאורך שנות החיים הראשונות.

תוכנית זו משמשת כלי לתכנון וליישום העבודה עם תינוקות ופעוטות השוהים במסגרות קבוצתיות חוץ ביתיות ובבסיסה הבנת התהליך שעל-פיו ילדים בגיל-הרך לומדים תוך כדי אינטראקציה עם מבוגרים, עם ילדים אחרים ועם חומרים ואובייקטים בסביבתם הקרובה כדי לחקור, ללמוד ולהתפתח.

מטרות העל של התוכנית ההתפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל הרך

1. לאפשר לתינוקות ולפעוטות להתפתח באופן מיטבי ולהכשירם להסתגל לעולם משתנה, המחייב למידות חדשות ואפשרויות ליצור וליזום.
2. להבטיח את שלומותם של תינוקות ופעוטות, לתמוך בהתפתחותם הרגשית-חברתית, הפיזית והקוגניטיבית ולקדמה.

התוכנית ההתפתחותית המתוארת במסמך זה מבוססת על גישה התפתחותית ומשקפת את רעיונות ההתאמה ההתפתחותית *Developmentally Appropriate Practice in Early Childhood - DAP* (Diamond, & McCartney, 2022). על פי גישה זו העשייה החינוכית-טיפולית היא תוצאה של תהליך קבלת החלטות מושכל, המבוסס על שלושה מקורות מידע וידע המתייחסים אל:

1. התפתחות ולמידה של ילדים.
2. החוזקות, תחומי העניין וצרכיו של כל פרט בקבוצה.
3. ההקשרים החברתיים והתרבותיים שבהם ילדים גדלים.

התוכנית ההתפתחותית הנוכחית מייצגת מצבור של ידע שעל המחנכת להכיר וליישם בעשייתה החינוכית-טיפולית עם תינוקות ופעוטות, תוך התייחסות לסביבה הפיזית והאנושית שבה הילדים נמצאים ולמה שקורה כשכל אלו נפגשים (Bredekamp & Rosegrant, 1995; Gordon & Brown, 2017). ייחודה של התוכנית ההתפתחותית הוא בחיבור שבין הידע ההתפתחותי, על אפיוני קבוצת הגיל ועל כל פרט בתוכה, לבין אופן יישומו של ידע זה בעשייה החינוכית-טיפולית בשגרת היום-יום. כל אלה נעשים תוך התייחסות למערכות היחסים המתקיימות במסגרת, להקשר שבו מתרחש תהליך הלמידה-הוראה ולהתבוננות על הפרט בתוך הקבוצה. התוכנית ההתפתחותית משלבת בתוכה מגוון רחב של אסטרטגיות פדגוגיות, הכוללות משחק, חקירה, אינטראקציות ושיח מתמשך בין מבוגרים לילדים, בין ילדים לבין עצמם, בין חברי הצוות בינם לבין עצמם ועם ההורים. כמו כן, משורטטים בה נתיבים ליצירת תנאים מתאימים המסייעים לילדים השוהים במסגרת קבוצתית להתפתח באופן מיטבי על בסיס יחסי אמון, כבוד הדדי והתחברות לכוחות ולעוצמות של כל ילד וילדה.

סקירת קווים מנחים של קוריקולום בארצות אירופה שונות מגלה הבדלים ביניהם. למרות ההבדלים, קיים גם גרעין משותף לקווים המנחים (Sylva et al., 2015), והוא נמצא גם בקווים המנחים של הקוריקולום הנוכחי:

1. התייחסות למטרות העל כמקדמות שלומות, התפתחות ולמידה.
2. התייחסות לילד כאל לומד אקטיבי השותף להתפתחותו.
3. הכרה במרכזיותו של המשחק להתפתחות ולמידה של ילדים בגיל הרך.

עקרונות העבודה על פי התוכנית ההתפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל הרך

1. הבנת שלבי ההתפתחות על פי תקופות גיל.
2. התבוננות והיכרות עם כל ילד וילדה כפרטים וכחלק מקבוצה.
3. היכרות והתייחסות לרקע המשפחתי והתרבותי של כל ילד וילדה.
4. פיתוח מערכת יחסים איכותית בין המחנכת לבין כל ילד וילדה ובין הילדים לבין עצמם.
5. ארגון סביבה מאפשרת למידה.
6. שותפות ושיתוף פעולה עם הורי הילדים.

התחומים המרכזיים שבהם מתמקדת התוכנית ההתפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל הרך

(נכתב בהשראת מסמך שפרסם The British Association for Early Childhood Education, 2012)

1. תחום ההתפתחות הפיזית

- תנועה במרחב וסנסו-מוטוריקה.
- מודעות לגוף, בריאות ושלומות.

2. תחום ההתפתחות הרגשית-חברתית

- בניית מערכות יחסים.
- מודעות וביטחון בעצמי.
- ויסות רגשות וויסות התנהגות.

3. תחום התפתחות התקשורת והשפה

- הקשבה ותשומת-לב.
- הבנה.
- דיבור.

4. תחום החשיבה והקוגניציה (חלק מקורי שנכתב על ידי פרופ' עדי יפה)

- קשב ותפקודים ניהוליים.
- זיכרון.
- תכנון והתמדה בפתרון בעיות.

5. ניצני אוריינות

- קריאה.

- כתיבה.

6. חקירה, הבעה ויצירה

- "מאה שפות לילד".
- פיתוח הדמיון.

7. הבנה מתמטית

- מספרים.
- צורות, מרחב ומדידה.

8. הבנת העולם

- הסביבה האנושית (אנשים וקהילה).
- העולם החי והדומם.
- טכנולוגיה.

למי מיועדת התוכנית?

התוכנית ההתפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל-הרך כתובה כפניה ישירה אל מחנכות הגיל הרך, מיועדת לעוסקים בגיל הרך ומשמשת כתשתית לעבודת המדריכה החינוכית במסגרת עם המחנכות, בשיתוף המנהלת. התוכנית מהווה בסיס שעליו ייבנו תוכניות חינוכיות ייחודיות בכל מסגרת חינוכית-טיפולית בהתאמה לתרבות ולאקולוגיה של המסגרת. בניית תוכניות מסוג זה מחייבת עבודה של המדריכה על תפיסות ואמונות חינוכיות של הצוותים החינוכיים, כתשתית לתכנון התנסויות בתוך סדר היום בכל מסגרת.

מבנה התוכנית:

שער ראשון: טבלאות

שער זה בנוי מטבלאות של תחומי התפתחות מרכזיים ותחומי תוכן ייחודיים, המספקות מידע מפורט והצעות יישומיות כיצד לתמוך בהתפתחות ובלמידה של ילדים השוהים במסגרת קבוצתית, תוך דאגה לשלומותם. ההצעות הכתובות אינן מחייבות את המחנכת, שעליה מוטלת חובת ההתאמה לילדים. מטרת ההצעות לתמוך במחנכת, בתיווך המדריכה, בתכנון פעילויות המבוססות על גישת ההתאמה ההתפתחותית (DAP) ומותאמות למאפייני הגיל של הילדים שבקבוצתה ולצרכיהם האישיים. ילדים שונים אלה מאלה וקיימים ביניהם הבדלים אישיים, מכאן שיש לצפות להבדלים בהתפתחות ובתחומי העניין שלהם ולכן אין להשתמש בטבלאות כרשימת תיוג (check list).

בטבלאות מוצעות פעילויות והתנסויות מותאמות לתינוקות ולפעוטות, המספקות הזדמנויות לילדים ללמוד באווירה מכבדת של רגישות, תמיכה והערכה כלפיהם ומאתגרות את למידתם. בהצעות מושם דגש גם על רכיב ההערכה המתבצע באמצעות התבוננות בילדים מנקודת מבט התפתחותית ותרבותית לצורך היכרות עם הילדים, הערכת (appreciation and assessment) התקדמותם והתאמת הפעילויות המוצעות ל"כאן ועכשיו", לכל ילד וילדה, בהתאם להתקדמותם האישית". עם זאת, לצד ההתבוננות האישית בילדים, הטבלאות משקפות את "החיים בקבוצה" המחייבים את המחנכות לראות בו-זמנית את כל ילדי הקבוצה ולקבל החלטות מושכלות בנוגע לאיזון שבין צורכי הפרט והקבוצה. מכיוון שהתוכנית ההתפתחותית מיועדת ליישום במסגרות חינוכיות קבוצתיות המורכבות מיחידים, מופנה בטבלאות זרקור לעבר היחיד בקבוצה ולהבדלים האישיים בין היחידים בקבוצה. לפיכך נעשה שימוש בגוף יחיד ובגוף רבים לחילופין.

כל אחד מתחומי ההתפתחות המרכזיים ומתחומי התוכן הייחודיים מוצג בטבלה הנחלקת לעמודות. בכל טבלה ארבע עמודות.

לשתי העמודות הראשונות בכל טבלה כותרת-על: "הילד הזה הוא אני". עמודות אלה מפרטות את הזרקור אל עבר ההתפתחות הנורמטיבית בגילים השונים, בנושא המדובר בטבלה, והתבוננות על מאפייניה האישיים.

העמודה הראשונה בכל טבלה היא: "אבני דרך בהתפתחות".

העמודה השנייה בכל טבלה היא: "התבונני, הקשיבי ורשמי לפניך".

העמודה השלישית בכל טבלה: מערכת יחסים איכותית - מה רצוי לזכור ולעשות

העמודה הרביעית בכל טבלה: סביבה מאפשרת למידה - מה רצוי לספק ולאפשר

שער שני: פרקים להרחבת ידע

בשער השני מוצעים 12 פרקים להרחבת הידע ולהעשרה במספר נושאים המייצגים פדגוגיה של הגיל הרך ותחומי עשייה מרכזיים במסגרות חינוכיות-טיפוליות:

1. עשייה תואמת התפתחות (DAP - Developmentally Appropriate Practice) - קווים מנחים.
2. עקרונות פדגוגיים להנחיית העשייה החינוכית-טיפולית במסגרות לגיל הרך.
3. איכות התהליך החינוכי: תיווך באינטראקציה בין מבוגרים לבין ילדים. מודל ה-MISC.
4. פרידה והסתגלות.
5. ארגון סביבה חינוכית.
6. סדר יום.
7. מעברים.
8. אכילה, האכלה וארוחות.
9. יחסים חברתיים בין פעוטות.
10. המשחק בגיל הרך.
11. התנסות בחומרים.

12. הקשר בין הבית למסגרת החינוכית.

אינדקס נושאים

מטרת האינדקס לסייע למדריכה ולצוות החינוכי להתמצא בספר ולחבר את הידע המצוי בו למרכיבי ולמאפייני סדר היום במסגרת החינוכית-טיפולית. האינדקס כולל את הנושאים הבאים:

- אבזור.
- אינטראקציה בין ילדים.
- אכילה, האכלה וארוחות.
- ארגון החדר.
- החתלה וגמילה.
- טבע/מדע (כולל חול ומים).
- מגוון אתני ותרבותי.
- מעברים.
- משחק חופשי וחקירה עצמאית.
- סיפורים בעל-פה.
- ספרים.
- פעילות בקבוצה.
- קבלה ופרידה.
- קשר הורים-אנשי צוות.
- שינה.
- שירים ודקלומים.
- תיווך.
- תנועה ומוזיקה.

כתבו:

ד"ר צילי שוחט, דבורה גבעון, פרופ' אסתר עדייפה